

І. М. Гнатишена,

доцент кафедри іноземних мов

Чернівецького торговельно-економічного інституту КНТЕУ

ПРОБЛЕМИ НОРМУВАННЯ ТА ІНТЕРНАЦІОНАЛІЗАЦІЇ НІМЕЦЬКОМОВНОЇ МЕДИЧНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ

Зростання кількості інтернаціоналізмів у сучасній мові науки та техніки віддзеркалює також тенденції міжнародного кооперування, інтеграції багатьох галузей, об'єднання зусиль вчених та фахівців з метою високоефективного обміну досвідом та професійного спілкування. Таким чином, в цілому можна визнати, що світ ніби інстинктивно, під впливом

припрактичних потреб та необхідності, завжди прагнув до уніфікації найбільш важливої для суспільного життя наукової та технічної термінології.

Якщо на ранніх етапах розвитку науки чітко проявлялася залежність способу номінації від рівня розвитку національної мови, її традицій термінотворення, то на сьогоднішній день проходить певне нівелювання у виборі національних засобів, посилюється їх інтернаціоналізація. Саме таким способом можливе здійснення нормалізації термінологій на міжнародному рівні, тому що інтернаціоналізація шляхом асиміляції одних і тих самих форм здатна усунути протиріччя між інтернаціональним характером змісту та національним характером способу його вираження. Безумовно, проблема інтернаціоналізації тісно пов'язана з процесом запозичення, однак між ними не можна ставити знак рівності, оскільки далеко не кожен запозичений термін є інтернаціональним. Інтернаціоналізми є результатом взаємодії цілого комплексу взаємопов'язаних процесів. Інтернаціональним вважається той термін, ізоглюс якого проходить через термінології трьох або більше неблизькоспоріднених мов. Проте «важливо пам'ятати, що такий критерій є лише умовним робочим припущенням. Фактично, якість інтернаціональності коливається між двома й всезагальністю, росте зі збільшенням кількості мов, розширенням їх соціальної бази і, головне, з нарощуванням активного зіткнення мов» [1, 255]. Тут, звичайно, не йде мова про абсолютну тотожність інтернаціоналізмів, яка може проявлятися лише частково, у схожості окремих елементів за формою та значенням, бо абсолютно однаковими у зовнішній формі ці слова бути не можуть хоча б через природні розбіжності в артикуляційній базі кожної мови.

До того ж, у переважній більшості мов можливі далеко не всі типи складу, та й сполучуваність наявних фонем часто обмежена. Не останню роль тут грає й типологія мов. А якщо врахувати існування розбіжностей у системах письма щодо принципів написання, то можна прийти до висновку, що схожість інтернаціональних слів може бути лише відносною.

Д. С. Лотте пропонував зіставити з одного боку число понять з числом термінів взагалі, а з іншого — число термінів іншомовних — з числом всіх «вже засвоєних елементів, що були використані раніше в тому ж значенні в інших дисциплінах й притягнених для побудови термінів в даній дисципліні без зміни їх форм й значень», аби мати більш-менш точне уявлення про відсоткову кількість іншомовних термінів; крім того, «легко переконатися, що нових іншомовних запозичень в чистому вигляді в будь-якій дисципліні в декілька разів менше, ніж загальне число термінів, взагалі складених із іншомовних елементів» [2, 97]. Посилаючись на Р. Ф. Брандта, Д. С. Лотте перелічив основні принципи чергування інтернаціонального та національного:

1. Не слід виступати проти загальноновживаних слів.
2. Не слід застосовувати іноземні слова, коли існує місцеве.
3. Іноземне слово лише тоді заслуговує права громадянства, коли разом з ним засвоюється нове поняття.
4. Нема потреби відмовлятися від таких слів, котрі не можна замінити одним рідним словом, а можна передати лише описово.
5. Слід вивчати іноземні слова, що вживаються в кількох значеннях.
6. Не брати іншомовних слів, котрі для своєї мови звучать дивно або містять чужі звуки, які важко передати.
7. Переробці підлягають закінчення запозичених слів.
8. Запозичене слово повинно змінюватися так само, як і рідне. [2, 48].

Особливої уваги заслуговують випадки співіснування свого елемента та запозичення з іншої мови, коли вони означають одне й те саме поняття. Саме це явище і спостерігається у медичній термінології сучасної німецької мови. Запозичення або витісняють слова рідної мови, або співіснують з ними як синоніми. Інколи старе слово та новий термін з такої пари слів мають різні стилістичні значення. Є випадки, коли «своє» та «чуже» слово співіснують, коли вони фактично є абсолютними синонімами. В такому разі науковим терміном є лише останнє, тоді як перше вживається, в основному, у повсякденному мовленні. Запозичення є виправданим, коли в іноземній термінології існує термін, побудований з таких елементів, котрі входять до складу ряду засвоєних термінів у термінології мови-реципієнта.

Питання про роль інтернаціоналізмів у термінотворчому процесі пов'язане насамперед з проблемою встановлення критеріїв, які визначають поняття інтернаціонального та відрізняють інтернаціональні слова від запозичень. Незважаючи на це, необхідність розрізняти інтернаціоналізми та прості запозичення все-таки існує хоча б тому, що, як правило, слова вважаються інтернаціональними тоді, коли вони, на думку більшості науковців, однакові за зовнішнім виглядом та значенням як мінімум у трьох неспоріднених мовах.

Основними критеріями для віднесення будь-якого слова до числа «чужих» або «своїх», за словами Д. С. Лотте [2, 10], є такі:

1. Наскільки сполучення звуків даного слова відповідає загальноприйнятим сполученням даної мови.
2. Наскільки морфологічна форма й окремі формальні приналежності слова відповідають загальноприйнятим в даній мові, гармонують з усією будовою мови.
3. Чи є похідні від слова, що розглядається, та чи не стоїть воно окремо.

Слід також пам'ятати, що не кожне запозичення — це інтернаціоналізм, так само, як і не кожен інтернаціоналізм обов'язково повинен бути прямим запозиченням. Таким чином, внутрішня форма знаків, включаючи їх буквальне значення, теж враховується носіями будь-якої мови, при цьому вмотивованість теж може бути різною (фонетична, морфологічна, або семантична). Якщо інтернаціональне найчастіше асоціюється з повним

або частковим запозиченням іншомовних терміно-елементів, їх зовнішньої та внутрішньої форми, то національне — з пуризмом. Обидва явища, як відомо, мають як свої плюси, так і мінуси. Інтернаціоналізми сприяють взаєморозумінню між народами, полегшують через наявність спільного лексичного, зокрема, термінологічного фонду роботу з науковою літературою, написаною іншими мовами. З іншого боку, безглузде зловживання запозиченнями засмічує мову словами, незрозумілими для більшості носіїв даної мови, що робить наукову літературу занадто важкою для сприйняття навіть для фахівців, а наукова лексика перетворюється у своєрідний жаргон, зрозумілий лише вузькому колу посвячених.

В зростанні кількості інтернаціоналізмів у сучасній мові науки та техніки лінгвісти вбачають як користь, так і шкоду. Терміни-інтернаціоналізми від-повідають вимогам короткості та чіткості термінів, мають досить високу точність термінованого поняття, значну семантичну стійкість. До того ж частка термінів-інтернаціоналізмів є значно вищою в найновіших галузях науки та техніки (наприклад, в кібернетиці, ядерній фізиці, обчислювальній техніці, космонавтиці тощо). Оскільки традиційні старі галузі сформувалися на більш ранніх етапах розвитку теорії та практики, вони нормалізувалися мовним організмом, були об'єктом як державної кодифікації, так і впорядкування через мовний вжиток. Динаміка мовних процесів з часом призводить до витіснення чужих рідній мовній системі утворень і замінює їх часом довшими термінологічними сполуками з ресурсів рідної мови, внутрішня форма яких більш «прозора». Нерідко такі сполуки в певний період паралельно з першими інтернаціоналізмами обслуговують галузь науки та техніки. Відомо водночас, що інтернаціоналізми мають підвищену здатність словотворення. Від них легше утворюються похідні слова, ніж від споконвічних, загальноновживаних. З іншого боку, бувають випадки, коли доцільніше застосувати терміни рідної мови, оскільки вони нерідко більш зрозумілі, ніж інтернаціональні слова. Там, де немає необхідності у вживанні іншомовних слів, де вже функціонує звична лексична одиниця рідної мови, немає потреби проводити якусь заміну. Так чи інакше, почуття мовного патріотизму слід послідовно узгоджувати із вимогами світових процесів, загального розвитку науки та техніки, оскільки інтернаціональне не суперечить національному і обидві ці категорії взаємозбагачуються, взаємопоповнюються. Саме з цих міркувань ми не можемо погодитися на вживання сполучення «чужомовне слово», оскільки останнє в кінцевому результаті належить до словника даної мови і не викликає у мовців якогось почуття відчуженості. Але ж для виявлення внутрішньої форми терміна-інтернаціоналізму потрібне знання не всієї мови-продуцента, а лише значень певного корпусу типових морфем. Отже, якщо не у видимій формі, то імпліцитно, в своїй будові та вживанні похідні терміни-інтернаціоналізми мають повноцінну внутрішню форму. Тому як з методичної, так і з фахової точки зору дуже важливо знати походження та зміст запозиченого терміна чи його елементу. Масив подібних терміноелементів може слугувати вельми корисним довідниковим

матеріалом для спеціаліста з метою фіксації, нормування наявних термінів та правильної побудови нових термінологічних одиниць.

Процес інтернаціоналізації медицини набув найширшого розвитку після утворення у 1948 році Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВОЗ), яка прагне до міжнародної уніфікації медичної лексики. Для цього утворюються спеціальні експертні комісії, що укладають різні медичні класифікації та номенклатури, виходячи із загальномедичного досвіду та враховуючи найновіші відкриття у даній галузі.

Медична фахова лексика, як жодна інша, вже на протязі багатьох століть містить в собі величезну кількість термінів-інтернаціоналізмів. Це пояснюється багатьма причинами, насамперед тим, що основний лексичний фонд даної підмови науки складають терміни на давньогрецькій та латинській основах, що пов'язано з історичними особливостями розвитку медичної науки в цілому та її термінологічного фонду зокрема. Давньогрецька мова й латинь традиційно постачали мовний матеріал для створення медичної термінології. В епоху середньовіччя латинь була офіційним засобом комунікації медиків — вчених та практичних лікарів, і тільки у 18-19 ст. вона була витіснена з вжитку національними мовами. Сьогодні у медичній науковій комунікації домінує англійська мова. Г.Ліперт, проаналізувавши заголовки медичних журналів Федеративної Республіки Німеччини та Швейцарії, вказує, що вони у більшості своїй прагнуть до «англізації» [3, 487-496]. Вибірковий аналіз статей, опублікованих у «Deutsche Medizinische Wochenschrift», показує, що автори переважно орієнтуються на англійську літературу.

Суттєвий фактор для посиленого впливу англійської у галузі медицини є в тому, на нашу думку, що новостворені сучасні автоматизовані інформаційні системи переважно обслуговуються англійською мовою. Вплив англійської збільшився після того, як встановлені Всесвітньою організацією охорони здоров'я міжнародні класифікації було перекладено з англійської на німецьку. У найновіших офіційних документах об'єднаної Німеччини, котрі нам вдалося проаналізувати, поруч з німецьким стандартним терміном наводиться у лапках англійський варіант. Отже, можемо зробити висновок про те, що німецька мова як засіб міжнародної медичної комунікації зробила крок назад, але вона все ж залишається на другому місці у спілкуванні фахівців-медиків.

Говорячи про інтернаціоналізацію німецької медичної фахової лексики, не можна не торкнутися проблеми уніфікації правопису німецьких медичних термінів.

Процес «онімецьчування» німецького правопису наприкінці 19-ого століття призвів сьогодні до виникнення цілого ряду проблем. Адже сьогоднішня термінологічна ситуація відзначається прагненням до полегшення фахової комунікації і з цією метою — до уніфікації термінологій різних галузей у різних мовах. Наведемо декілька прикладів:

З латинськими прикметниковими закінченнями -aris/-are, -arius/-aria/-arium та -osus/-osa/-osum етимологічно спорідненими є французькі -aire, -eux/euse та англійські -ar, -ary, ous. Дуден «онімецьчує» ці закінчення

безсистемно, а саме: інколи темна голосна залишається незмінною (лат. binocularis, palmaris, plantaris, volaris стає нім. binokular, palmar, plantar, volar), в деяких випадках замінюється умлаутом (лат. bilocularis, granulosis, muskularis, musculosus, primarius стає нім. bilokulär, granulös, muskulär, muskulös, primär). Інколи допускаються обидві форми (лат. binarius, cellularis, viscosus стає нім. binar/binär, zellular/zellulär, viskos/viskös). Тим самим «узаконюються» подвійні форми і неточності.

У німецьких медичних термінах існує також конкуренція між С та К. При цьому мова йде в основному про слова грецького походження, коли виникає питання: чи вони зберегли грецьку літеру «капу», чи отримали латинізовану літеру «С», наприклад cephalin / kephalin, ceratitis / keratitis, leucocyte / leukocyte, perycarion / perycarion?

Інакше кажучи, сьогодні німецькомовна термінографія повинна була б повернутися до звичного для багатьох мов написання С, Ae, Oe у словах латинського та грецького походження. Ця проблема вирішується за правилами німецького правопису наступним чином:

Загальновживані слова повинні відповідати фонетичним принципам німецької мови, терміни — принципам інтернаціональної уніфікації фахової лексики. Тобто за правописом припустимі обидві форми:

binocular – binokulär

Leucocyt – Leukozyt

Cephalin – Kephalin

abducieren – abduzieren

carios – kariös

Тому можемо вважати перший термін більш «інтернаціональним», а другий — більш «німецьким».

Процеси номінації фахових понять у німецькій мові тісно пов'язані з науковим прогресом. Наприклад: Pneumogene Granulomatose - названий у 1931 Клінгером. У 50-х роках даний термін було замінено на «Wegenersche Granulomatose». Німецький вчений Вегенер тоді описав один з раніше невідомих симптомів даного захворювання. Але з 1964 року у обіг було знову повернуто старий термін «Pneumogene / allgemeine / Granulomatose». Він відповідає міжнародним класифікаціям, і тому його вживання більш вмотивоване (приклад взято з «Das Deutsche Gesundheitswesen» 1979, с.48). Як бачимо, прагнення термінології до світових стандартів, вивчення досвіду науковців різних країн допомагає німецьким фахівцям вибрати найбільш часто вживаний термін, що є інтернаціональним, а тому зрозумілим у багатьох мовах. Особливо це стосується нових фахових виразів, які інколи утворюються паралельно декількома науковцями, що дають абсолютно різні назви новим синдромам, хворобам тощо; це призводить до плутанини у міжнародній термінології.

Інтернаціональний термінологічний фонд підмови сучасної медицини утворюють власне інтернаціоналізми, інтернаціональні лексичні та

дери́ваційні морфеми та основи, інтернаціональні словотворчі, семантичні та фразеологічні аналогії, що виникли переважно в результаті калькування, міжнародні терміни-абревіатури. Важливим показником інтернаціональності терміна є також наявність у його складі власної назви як терміноелемента. Медичні терміни — власне інтернаціоналізми складають приблизно 32% всіх базових термінів (всього статистично оброблено було близько 6 тисяч термінів німецької, англійської, французької, російської та української мов). Їх переважну більшість складають власне запозичення з грецької та латинської мов, а також штучно створені терміни на греко-латинській основі. Зафіксовано 219 початкових інтернаціональних терміноелементів та 97 інтернаціональних суфіксів, за допомогою котрих твориться величезна кількість найрізноманітніших термінів різної структури. Повний список інтернаціональних терміноморфем грецького та латинського походження у медичній лексиці див. у додатку 3. Знайдено також велику кількість інтернаціональних термінів з компонентом - власною назвою (11,4%).

Проведений аналіз дає підставу твердити, що терміни-інтернаціоналізми складають значну частку медичної термінології, а отже відіграють значну роль у фаховій комунікації в галузі медицини.

ЛІТЕРАТУРА

1. Акуленко В. В. Интернациональные элементы в лексике языков // Национальное и интернациональное в литературе, фольклоре и языке. — Кишинев, 1971.
2. Лотте Д. С. Вопросы заимствования и упорядочения иноязычных терминов и терминологических элементов. — М., 1982.
3. Lippert H. Rückzug der deutschen Sprache aus der Medizin? // Medizinische Klinik 73 (1987).

АНОТАЦІЯ

У статті досліджуються інтернаціональні аспекти німецької медичної професійної лексики, проводиться аналіз елементів латинського та грецького походження у сучасній німецькій та українській термінології медицини.

SUMMARY

In the article it is researched the international aspects of german medical specialized vocabulary, the analysis of elements of the latin and greek origin in modern german and ukrainian medical terminology is carried.